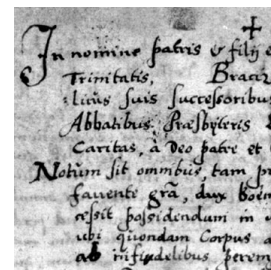

3. STARÁ BOLESLAV V PÍSEMNÝCH PRAMENECH RANÉHO STŘEDOVĚKU

DAVID KALHOUS

Stará Boleslav je bezpochyby jedním z přitažlivých badatelských témat. Představuje totiž asi jedno z nejvýznamnějších církevních center Čech 11. a 12. století. Řadí se do skupiny, do níž náleží sázavský klášter, vyšehradská kapitula, Břevnov a další. Dohromady je spojuje nejen úctyhodné stáří, ale také jeden velmi závažný problém: nedostatek spolehlivých a výřečných pramenů. Na počet totiž shromáždíme značné množství zpráv, ale ty lze ve skutečnosti zredukovat na několik málo údajů, vázaných vesměs k několika událostem: k zavraždění a translaci sv. Václava a k založení kapituly a k jejímu hmotnému vybavení. Lze však vytěžit z těchto zdánlivě stereotypních zmínek něco víc? V našem stručném nástinu se pokusíme nabídnout určitá řešení.

3.1. BOLESLAVSKÁ BOLESLAV

Nejstarší zmínky o raně středověkém hradu Boleslavi pocházejí z per legendistů a spadají vesměs už do 10. století. Pravděpodobně nejstarší dochovanou vrstvu legendární tradice představuje legenda *Crescente fide*, která se nám dochovala ve dvou redakcích, bavorské (Emler, ed. 1873b, 183–190) a české (Ludvíkovský, ed. 1958, 58–63). Vznikla brzy po roce 974, ale v podobě, kterou se dnes už můžeme jen pokoušet rekonstruovat. O 10 let později se stala základem pro vypravování mantovského biskupa Gumpolda (Emler, ed. 1873a, 144–166) a o 20 let později z původní redakce *Crescente fide* vyšel Kristián (Ludvíkovský, ed. 1978), když psal svou rozsáhlou skladbu o počátcích českého křesťanství a o prvních českých svatých, sv. Ludmile a sv. Václavovi. Zhruba ve stejné době – v poslední třetině 10. století – se pera chopil i autor *První staroslověnské legendy* (Vajs, ed. 1929, 36–43). Ta dnes existuje dokonce ve 3 redakcích, dvou ruských, v cyrilici a snad nejstarší chorvatské, psané hlaholicí (důvěřuji zde analýze Králíka 1960; jiný pohled se zajímavými postřehy Konzal 1990). Asi do roku 1039 spadá vznik svatováclavské legendy z pera Vavřince z Monte Cassina, která přes svůj vzdálený původ ukazuje na úzké propojení s českou legendární tradicí (Třeštík 1969). Až někdy do první poloviny 11. století spadá vznik *Druhé staroslověnské legendy*, která je poněkud obohaceným překladem Gumpoldovy legendy do staroslověnštiny, vzniklým v prostředí sázavského kláštera (Vašica 1929, 71–83, edice 84–124). V pozadí za všemi těmito existujícími legendami se pak předpokládá už od dob V. Novotného jakási stará, dnes už neznámá václavská legenda. Četné argumenty pro její existenci v poslední době přinesl D. Třeštík a nazval ji příznačně legenda X (Třeštík 1997, 225–249, viz hlavně srovnávací tabulku na s. 242–244). Tak tedy ve stručnosti vypadá „rodokmen“ nejstarší svatováclavské legendistiky, jak jej naposledy rekonstruovali někteří čeští badatelé (Třeštík 1981; 1997; Králík 1960; Ludvíkovský 1948–1949; 1950; 1951; 1955; 1958; 1978).

Co nás však na těchto obtížně interpretovatelných pramenech v souvislosti s Boleslaví tak přitahuje? Je to skutečnost, že představují vlastně vůbec nejstarší soubor zpráv o dějinách Staré Boleslavi. Ve svém celku nám nejen umožňují nahlédnout do historie boleslavských událostí z podzimu roku 935, ale přinášejí také několik zajímavých zpráv o významu a podobě boleslavského hradu. Obě tyto vrstvy však nelze vzájemně oddělovat, stejně jako není při analýze těchto zpráv možné opomenout skutečnost, že jde o specifický typ pramene. Legendy měly totiž vydat svědectví o životě světce, mě-

ly propagovat jeho kult a navíc byly také po výtce literárním dílem. Proto hodnota jejich svědectví je spíš v tom, jak nám přibližují myšlenkový svět středověkého člověka, než aby vypovídaly o konkrétních historických událostech. Ty na legendární tradici ulpívají spíš mimochodem a nutí nás k zamýšlení nad tím, kdy je literární klišé jen prázdnou formulí a kdy se mění v prostředek, kterým má být vystiženo konkrétní. To ovšem není specifikum legendistické literatury. Dnes již klasický poznatek moderní medievalistiky je nutné mít na paměti, i když analyzujeme jakoukoli středověkou kroniku či historii. Srozumitelné svědectví o dávné minulosti je tak nutné dobývat s nesmírnou pečlivostí a opatrností. Pokud se tedy budeme zamýšlet nad dávnými svědectvími o dějinách Staré Boleslavi, budeme to muset stále brát v úvahu.

To, že k vraždě došlo, nepřímo dosvědčuje už Widukind z Corvey (*Hirsch – Lohmann, eds. 1935, I. 35, 50–51*), ale jak se vše odehrálo, víme jen z legend¹. Vesměs se shodují v tom, že Václavova vražda byla výslednicí dáblského našeptávání, které svedlo velmože a Václavova mladšího bratra Boleslava. Ústřední motiv představují porady velmožů s mladým kněžicem, které autor *První staroslověnské legendy* staví na roveň Jidášově zradě. Z jednání vzejde návrh, aby byl Václav pozván na Boleslavovo sídlo na jeho dvorec na hradě Boleslavi, protože doma je příliš silný. Záminku jim k tomu poskytne svěcení svátku sv. Kosmy a Damiána, jejichž kostel měl stát právě v Boleslavi. Odlišně pojal zápletku autor *První staroslověnské legendy* (*Vajs, ed. 1929, 38–39*). Ten naopak výslovně tvrdil, že Václav jako obvykle objížděl své hrady, mezi nimi i údělnou Boleslav svého bratra, a světil tam posvěcení, což ovšem dost oslabuje onen motiv spiknutí, který jinak i autor této legendy velice silně zdůrazňuje. Právě pro něho jsou spiklenci novými Jidáši! Pro nás je zde ale podstatné, že prostřednictvím vybočení z legendárního schématu můžeme nahlédnout do fungování přemyslovské domény v druhé polovině 10. století, jež asi tato zpráva odráží. Ukazuje totiž Boleslav jako důležitý bod na okraji knížecí domény, v němž se snad už tehdy shromažďovaly dávky z okolí a který poskytoval útočiště putujícímu vládnoucímu knížeti.

Ať už se konflikt na hradě odehrál jakkoli, na jeho konci byla Václavova smrt na podzim roku 935 u vrat kostela sv. Kosmy a Damiána (*Vajs, ed. 1929, 39, 40–41*; nepřímo *Ludvíkovský, ed. 1978, 64–66*; k datu *Třeštík 1997*). Nás ovšem nebudou v tomto okamžiku zajímat obrysy atentátu, ale spíš existence kostela. Ta je totiž doložena takovým množstvím zpráv, že lze představu o kontinuitě této instituce směle přijmout i pro počátek 10. století. Když opomineme ne tak časté patrocinium (k nim *Boháč 1973*), zůstává nám pozoruhodné svědectví o boleslavském kostelu jako o dalším článku sítě kostelů, které Přemyslovci takřka od počátku budování svého panství zakládali ve své doméně. Stejně tak skutečnost pravděpodobně odráží zmínka o existenci knížecích a velmožských dvorců na knížecích hradech, která by mohla naznačovat, že velmoži nebyli pouze služebníky svého pána (*Vajs, ed. 1929, 39 a 40*). To všechno jsou významná, i když ne jednoznačná svědectví. Rozluštění jejich tajemství je i jedním z klíčů ke stěžejním otázkám dějin 10. století. K jejich řešení by nám mohla pomoci výpověď archeologie.

Zjistili jsme, co v Boleslavi stálo, víme, jakou funkci měl boleslavský hrad, zůstává nám však zodpovědět otázku, jak vlastně boleslavská akropole vypadala. Zcela jistě byla obehnána hradbou. O její stavbě se zmiňuje Kosmas a jeho údaje, zdá se, nám potvrzuje archeologie. Ta svými metodami v Boleslavi skutečně zjistila hradbu, vystavěnou *opere Romano*. Lze ale proto Kosmovu zprávu chápat přesně tak, jak je napsána? Rozhodně ne. Zpráva má totiž v kronice trochu jiný význam. Jejím cílem není rozhodně dokladovat stavební vývoj Boleslavi, ale ukázat Boleslava jako tyрана (*Třeštík 1968, 134*). Příběh snad vznikl spojením tradice o Boleslavovi jako stavebníku hradby se skutečností, že se jednalo skutečně o výjimečné dílo, dílo uskutečnitelné jen pomocí krutosti a tyranie. A tak asi Kosmas získal svůj příběh. O tom, zda byla hradba skutečně dílem doby, které ji připisuje, však nevypovídá. I zde bude mít tedy asi poslední slovo archeologie, jak ostatně ukazuje studie *I. Boháčové (2003)*, která přináší nové a zajímavé řešení.

Pokud jde o hradbu, máme alespoň nějaké vodítko. Pokud bychom se ale chtěli pokusit z písemných pramenů zjistit, jak vypadaly stavby na boleslavském hradě, ztroskotáme. V případě kostela sv. Kosmy a Damiána totiž v soudobých pramenech nalezneme pouze jakési nevýrazné zmínky o dřevěných deskách, z nichž nebylo možné smýt krev zavražděného knížete (*Sláma 1986, 28; Emler, ed.*

¹ O příčiny atentátu nám zde nejde. O nich ostatně obšírně pojednal *Třeštík (1997, 419–440)*.

1873b, IX, 187; *Ludvíkovský, ed. 1958, IX, 61*). Jediný svědek, který by nám zde mohl podat pomocnou ruku, je tzv. Dalimil. Ten při popisu Václavovy pašije používá při označení onoho kostela termín „cierkev“, používaný pro kostel dřevěný (*Sláma 1986, 28; Daňhelka a kol., eds. 1988, XXXII, 370*). S určitostí však nelze na tento argument spoléhat.

Ještě méně toho můžeme na základě písemných pramenů povědět o podobě dvorce velmože Hněvsy, který zmiňuje *První staroslověnská legenda (Vajs 1929, 40)*. Pokud se tedy budeme pokoušet „rekonstruovat“ jeho vzhled, nezbude nám než se obrátit k starobylé ludmilské legendě *Fuit in provincia Bohemorum (Chaloupecký, ed. 1939, VII, 474–475)*, kde se popisuje kněžnino přepadení na Tetíně, a k archeologicky dosvědčeným analogiím. Jak už ukázali *J. Sláma (1986, 19–20)* a *D. Třeštík (1997, 369–370)*, šlo zde o popis soukromého dvorce. Ten měl stát někde na tetínském hradě. Mělo se jednat o jednoduchou, nejspíš srubovou stavbu, obklopenou palisádou. A tak mohl vypadat i boleslavský dvorec velmože Hněvsy nebo samotného Boleslava.

Na severovýchodní výspě přemyslovského knížectví tedy stál hrad, vzniklý zřejmě za vlády Václavových bezprostředních předchůdců v době, kdy se upevňovala přemyslovská středočeská doména, jak to prokázal *J. Sláma (1986)*. Stál na něm kostel sv. Kosmy a Damiána, snad dřevěný, a dvorec²; bezpochyby byl obehnaný pevnou hradbou. Poskytoval svým pánům nejen ochranu, ale pomáhal také šířit jejich moc a zprostředkoval jim dávky z podmaněného území.

3.2. VZNIK A VÝZNAM STAROBOLESLOVSKÉ KAPITULY

Výše uvedenými sporadickými informacemi ale zprávy o boleslavské Boleslavi končí. Na scéně se Boleslav objevuje znovu až v polovině 11. století, kdy zde vzniká u kostela sv. Kosmy a Damiána³ kolegiátní kapitula⁴. O jejím vzniku toho rovněž mnoho nevíme. Pozoruhodné je už to, že zpráva o jejím založení vůbec pronikla do Kosmovy kroniky, to nebylo právě obvyklé. Spolu s dalšími svědectvími o Břetislavových ambicích a plánech (např. snad analogické založení kapituly v Rajhradě viz *Jan 2002*) nás tato fundace nutí k vážnému zamyšlení se nad smyslem a cíli této nové a velkolepé donace. A nevybízí nás k tomu pouze Kosmas, ale i další zpravodajové, kteří přinášejí některá více než zajímavá drobná svědectví.

Jedním z nich je Vavřinec z Monte Cassina, mnich a pozdější arcibiskup v Amalfi (*Třeštík 1969; 1984*; jinak *Králík 1976, 56–90*), autor jedné z mnoha svatováclavských legend. Co je na této legendě pozoruhodné? Je to právě ona a jen ona, která podává novou informaci o translaci sv. Václava. Spojuje ji totiž – netradičně – se sv. Vojtěchem, přesněji s „*časý vznešeného vyznavače a biskupa*“. Jde o nezamýšlený omyl, nebo je za jeho zprávou něco víc? Jak už jsem uvedl výše, je totiž jediným svědkem, který tvrdí něco takového. Naši ostatní zpravodajové se shodují v tom, že k translaci došlo tři roky po Václavově smrti na příkaz jeho bratra. Pravdu mají asi oni, ale i tak zůstává ne jeden otazník. Obrátíme-li pozornost k textu oné zprávy a právě ke způsobu, jak je zde označen sv. Vojtěch, musí nás to dovézt zpět k problému její datace. Pokud bychom totiž přijali Králíkovu tezi, že tato legenda vznikla ještě za života Vojtěchova, tak bychom narazili na problém: Vojtěch vystupuje v legendě jako vyznavač, což je označení pro svatého, který nezemřel mučednickou smrtí. To by ale těsně po roce 997 bylo sotva možné, protože Vojtěchova smrt zasáhla celou střední Evropu a vědělo se o ní i v Itálii. Pokud by legenda byla sepsána ještě před Vojtěchovou smrtí, bylo by snad možné uvažovat o tom, že mravy zbožného biskupa, který byl zřejmě již v té době známou osobností, pohnuly autora k označení Vojtěcha za vyznavače. Jenže byl skutečně Vojtěch tak významnou osobností,

² Pokud ovšem zpráva o dvorci opět nevznikla nedorozuměním při opisování legendy X. Původně totiž neznámý legendista jednání spiklenců situoval do Prahy (viz *Třeštík 1997, 234–246, zejména 246*).

³ Někdy se uvádí jako kostel sv. Václava. Jde ovšem o omyl, neboť s tímto patrocinium se kostel objevuje až v druhé pol. 14. století.

⁴ Až někdy na přelomu 11. a 12. století vzniká v Boleslavi další kostel, zasvěcený sv. Jiří a Panně Marii, který se posléze stal i kostelem farním (viz *Kalhous 2003*). O kapli sv. Klimenta nám zprávy z této doby chybí, i když není pochyb, že jde o stavbu z doby knížecí.

aby autor o době, v níž sám žil a kdy složil naši legendu, psal jako o „*časech biskupa Vojtěcha*“? Bylo by to pochopitelně možné, ale působilo by to poněkud nepřírozně. To by ale stálo v cestě snaze datovat legendu blízko roku 997, kdy se Vojtěch stal svatým mučedníkem. Pokud ji ale nemůžeme z pochopitelných důvodů zařadit do blízkého okolí roku 997, nezbyvá nám než přijmout datování R. Holtzmanna do 20., či ještě spíše D. Třeštika do sklonku 30. let 11. věku, kdy by snad už takový „omyl“ pochopitelný byl.

Zůstává ale stále otázka, proč potřeboval náš legendista spojit sv. Václava se sv. Vojtěchem, jak to poprvé nepřímou cestou učinil Kristián a po něm se o to výrazně snažil Kosmas⁵. Odpověď snad pomůže najít další zmínka v análech vedených původně v Hradisku u Olomouce. Jako jediné nám totiž zachovaly zprávu, z níž lze poměrně bezpečně vysoudit, že právě v Boleslavi našlo svůj odpočinek pět bratří mučedníků, přenesených z Hnězda spolu se sv. Vojtěchem (*Emler, ed. 1875a*, 389). Svědectví hradiských analů ostatně potvrzuje i pozdější, v Opatovicích vzniklá Neplachova kronika, která výslovně uvádí, že čtyři z nich byli uloženi v Boleslavi a pátý, Kristián, našel věčný odpočinek v Olomouci.

O významu Boleslavi v 11. století však nemluví pouze narativní prameny. Leccos vypovídá i tzv. zakládací listina staroboleslavské kapituly, sestavená prý na příkaz knížete Břetislava. V podobě, v níž ji známe dnes, pochopitelně vystavena nebyla. V dochovaném textu lze odlišit jakési původní jádro, o kterém kdysi V. Hrubý soudil, že jde o nejstarší českou panovnickou listinu. Zřejmě se ale mýlil, neboť její formulář ukazuje spíše ke kanceláři Vratislava II. Vznikla někdy po roce 1078 a vzorem jí byla Vratislavova listina pro Hradisko (*Bistřícký 1993*, 135–136). Tento základ pak byl rozšířen o dílčí donace z pozdějších let. Listina v dnešní podobě (naposledy *Bláhová, ed. 1996*) obsahuje soupis bohatého majetku a příjmů kapituly a vydává nám cenné svědectví o jejím velkorysém založení, i pozdější přízni, jíž se jí snad dostávalo. Naši pozornost zde asi nejvíc upoutá upsání biskupských desátek v několika českých a moravských krajích, o němž se domnívám, že patřilo k jádru celé fundace. O tom, že nešlo jen o mrtvou literu, svědčí zřejmě nahlédnutí do několika pozdějších listin ze 13. století, v nichž lze nalézt doklady toho, že kapitula pronajímala některé své důchody klášteru v Kounicích (*Duškova – Šebánek, eds. 1981*, č. 801, 488–489; starší nepřímý doklad ve *Friedrich – Kristen – Bistřícký, eds. 2000*, č. 289, 407–408, z 4. 12. 1237), nebo vymáhá placení desátek na měšťanech Smilova Brodu (*ib.*, č. 589, 179)⁶. Jinak ovšem patří zmapování vývoje kapitulní držby k otevřeným problémům, jejichž řešení by ještě mohlo přinést ne jeden zajímavý poznatek (naposledy *Lalik 1971*).

Fundaci tvořily nejenom rozsáhlé důchody z několika provincií. Břetislav věnoval kapitule z přímého knížecího majetku i sedm vsí s dvorem⁷ a dušníky, tedy služebníky, přikázané ke službě boleslavské kapitule pro spásu duše. Rozsah jejich povinností byl široký; byli mezi nimi nejenom *aratores*, oráči, ale také soustružníci, ozdobníci, pekaři, mlynář, kuchaři, kožešníci, rybáři, ovčáci, kováři, smolaři, včelaři, slanečkáři a dokonce šitíníci nebo strážci kostela. Ti všichni původně patřili ke knížecímu fisku a tvořili malou, ale významnou součást obyvatelstva služebných osad, představujících jeden z pilířů knížecí moci 10.–11. století (*Třeštík – Krzemieńska 1965; 1978*, 158–180). O fungování této organizace se dnes můžeme jen dohadovat. Jednoduchý je případ oráčů – ti byli výslovně uvedeni jako jakési příslušenství k darovaným vesnicím. Jak ale máme chápat další „specialisty“? I ti tvořili součást tzv. služebné organizace. Byli usazeni ve „specializovaných“ vsích – většinou na okrajích sídelních komor (*Třeštík – Krzemieńska 1965*, 649–650) –, nebo přímo na knížecích hradech, odvádějící dávky svému knížeti místo v penězích ve výrobcích nebo ve službách?

Neobvyklý rozsah a způsob obdarování nové fundace by tedy představoval další z nepřímých svědectví o snahách českých knížat posílit svou prestiž; jaké však byly skutečné cíle tohoto nového založení je obtížné posoudit. Následující řádky tak budou spíše zamyšlením nad některými zajímavými skutečnostmi, než naprosto přesvědčivým důkazem. Vodítkem by nám mohlo být pouze svědectví poměrně pozdního, ale hodnověrného svědka *Annalisty Saxa* (*Pertz, ed. 1844*, 685), které nás informuje o připravovaném soudu nad biskupem Šebířem. Ten se měl provinít na svém arcibiskupovi, mo-

⁵ Doklady společné úcty viz *Radoměrský – Ryneš 1958*.

⁶ Největší ztrátu v tomto směru představuje zmiňovaná konfirmace Václava II. z 24. 4. 1298, v níž je zmiňována donace vévody Vratislava, potvrzená Přemyslem Otakarem I. a Václavem I. (*Emler 1882b*, č. 1795, 771–772).

⁷ V knížecích donacích totiž v době, o které hovoříme, nikdy nešlo o skutečné darování majetků, ale o připsání důchodů, které z nich plynuly. Viz *Schmid 1938*, 81.

hučském metropolitovi Aribonovi, snahou dosáhnout bez jeho souhlasu pallia. To může znamenat jen jedno: v roce 1039 šlo o zřízení nového arcibiskupství v Praze. Jenže arcibiskupství potřebovalo své sufragány a tradici u nás mělo pouze poněkud záhadné biskupství na Moravě. Kde tedy měla být zřízena sídla nových biskupství? Je nasnadě, že Stará Boleslav by se tu přímo nabízela: byly sem přivezeny ostatky poměrně významných nových svatých, její tradice byla spojena s mučednickou smrtí sv. Václava a navíc se objevily i snahy obě legendární tradice, tj. svatovojtěšskou, s níž kult bratří mučedníků přímo souvisel, tak svatováclavskou propojit – za svědka si tu můžeme vzít právě Vavřince a jeho legendu. Promyšlený plán však tehdy ztroskotal, a ač Boleslav zůstala významným centrem, opět se zaskvěla až za vlády Karla IV., který nejen oprášil svatováclavskou slávu Boleslavi založením zvláštní věčné mše (Emler, ed. 1884, 520), ale také – snad – navázal i na snahu založit při kapitule biskupství (Klicman, ed. 1903, č. 1444, 746). Ani on tehdy neuspěl. Historická Boleslav tak představuje torzo nenaplněných záměrů, zůstává svědkem dávné slávy a zklamání ambicí.

3.3. ZÁVĚREČNÉ ZAMYŠLENÍ

Pokusili jsme se přehlédnout některé základní momenty v životě Staré Boleslavi 10.–12. století na základě informací písemných pramenů. Jejich často nejednoznačná svědectví umožňují jen nahlédnout do osudů Staré Boleslavi v raném středověku. Cílem tohoto stručného příspěvku ani nebylo podrobně zmapovat dějiny Staré Boleslavi v tomto období. Měl jen naznačit některé zajímavé problémy a upozornit na to, že písemné prameny a jejich analýza představují problém; že není možné prameny jen překládat⁸, ale že je nutné pochopit širší kontext, v jehož rámci fungují. Jen v rámci širšího srovnávacího studia, které nebude omezeno jen sklonkem 12. století, také bude možné přesněji odpovědět na otázku, jak fungoval boleslavský hrad, jak žila tamní kapitula, jak fungoval její „velkostatek“, jak se Boleslav postupně proměnila v městečko. To vše ještě čeká na odhalení.

APPENDIX

Výňatky – Narativní a hagiografické prameny

Vajs, J., ed. 1929, 39: „Prišad'šoi že d'nevi stogo Embrama, k' nemuže bĕ obĕtanĕ Večeslavĕ, i veselešu se emu v ta danĕ, ti zalĭ vrazi prizvaše Boles'lava, stĕ t'vorachu neprižnĭvi š'nimĕ o bratĕ ego Večes'lavĕ, ěkože lĭjudĕi přeĕ o G(ospod)ĕ našemĕ I(e)su Ch(ristus)ĕ. Bĭvajušim že s'vešeniemĕ c'rk'ĕvenimĕ v[vsĕchĕ] gradĕchĕ; v'nide že v' Boleslavalĕ gradĕ v' nedĕlĭju že biv'šu praz'd'niku Kuzmi i Domĕana, poslušavĕ maše, opravĭ se domomĕ poiti v Pragĕ. ...“

Vajs, J. (přel.) 1929, 39: „Když pak přišel den svatého Emerama, jež Václav (zvláště) ctěl, a v ten den se veselil, ti zlí vrahové, pozvavše Boleslava, konali s ním přátelskou poradu o bratru jeho Václavovi, jako dříve Židé o našem Pánu Ježíši Kristu. Když pak bývala „Posvěcení chrámů“ v hradech, Václav jezdil po všech. Vešel pak do hradu Boleslavova v neděli, an byl svátek Kosmy a Damiána; vyslechnuv mši, chystal se jeti domů do Prahy ...“

Vajs, J., ed. 1929, 40: „Prišad'šĭ že nočĭ, sabraše se ti zalĭ vrazi na dvorĕ etera vraga Gnĕvise, i prizvaše že Boleslava, utvrdiše š'nimĕ ti neprižnĭnicĕtĕ bratĕ ego.“

Vajs, J. (přel.) 1929, 40: „Když pak přišla noc, sešli se ti zlí nepřátelé na dŕ jakéhosi vraha Hněvyse, a povolavše Boleslava, utvrdili s ním onu nepřátelskou radu o bratru jeho.“

Emler, J., ed. 1873b, VII, 186–187 (= Ludvíkovský, J., ed. 1958, VII, 60): „Tunc frater eius praedictus, sicut et olim, cum impiis facto consilio misit nuncium, ut eum fraudulenter invitaret in domum suam quasi ad convivium, sed potius ad necandum. Ipse autem ex hoc certus esset et cum tempus venit proficiscendi, ultimum salutavit omnes amicos suos et profectus est protinus.“

⁸ Dostupná původní znění originálů jsou zde předkládána záměrně, aby mohla být přímo konfrontována s jejich dosavadními překlady. I k tomuto tématu by mělo být zaměřeno budoucí studium pramenů.

- Ryba, B. (přel.) 1969, VII, 33: „*Tedy jeho svrchuřečený bratr, stejně jako kdysi, uradil se s bezbožníky a poslal k němu posla, aby jej lstivě pozval jakoby na hostinu, ve skutečnosti však na smrt. Ani toto nebylo Václavovi tajemstvím. A když nadešla doba odchodu, naposledy pozdravil všechny své přátele, hned se vydal na cestu ...*“
- Emler, J., ed. 1873b, IX, 187 (= Ludvíkovský, J., ed. 1958, IX, 61): „*Eiusque exanime corpus rapientes, posuerunt in monumento et eius innocentem sanguinem, qui aspersus erat in terram et in tabulis, aqua lavantes absterserunt.*“
- Emler, J., ed. 1873b, X, 188 (= Ludvíkovský, J., ed. 1958, X, 62): „*Requievit corpus eius in eodem loco^a tres annos et visum est in somnis nonnullis, ut transferrent illud ad ecclesiam, quam ipse construxit.*“
- Ryba, B. (přel.) 1969, X, 34: „*Jeho tělo spočívalo v tom místě^b po tři roky. Tu měli kteřísi lidé vidění ve snách, že by je měli přenést do kostela, který on sám vystavěl.*“
- Emler, J., ed. 1873a, XVIII, 158–159: „*Sub cuiusdam vero festivaie diei exultabili ortu infelix ille fraudis amicus domum propriam omni ornamentorum copia, quae huic genti umquam moris erant habenda, quam studiose fulgidam fecit; convivium plus solito parandum ministris indixit; amicos sub hylaritatis specie invitavit; ipsiusque principis supplex ingressus palatium, conviviis eum interesse fraternis primo omnium quo dignaretur corrogavit.*“
- Kristen, Z. (přel.) 1969a, XVIII, 47: „*Za jásavého úsvitu jistého svátečního dne neblahý ten přítel lsti dal co nejpečlivěji vyzdobiti vlastní dům množstvím různých okras, jaké kdy míval ten národ; uložil služebníkům, aby připravili hostinu bohatší než obvykle; pozval přátele pod záminkou radovánek a přišel do paláce samotného knížete, požádal jej, aby se on první mezi všemi ráčil zúčastnit bratrových hodů.*“
- Emler, J., ed. 1873a, XXIII, 161–162: „*Quiescente ibidem per trium spatia annorum venerando corpore, fidelibus quisdam nocte visum est, ut, Deo rem insinuante, inde ad aecclesiam sancti Viti martiris, quam ipse jam construxerat, religiosiore condendum sepultura transferri debeat.*“
- Kristen, Z. (přel.) 1969a, XXIII, 50: „*Když tam ctihodné tělo spočívalo po tři léta, zjevilo se v noci některým věřícím, že by mělo býti vnuknutím Božím odtud přeneseno do chrámu svatého Víta mučedníka, ježž sám byl vystavěl, a v něm důstojnějším způsobem pohřbeno.*“
- Ludvíkovský, J. (ed. a přel.) 1978, VII, 64–66: „*Boleslaus igitur domum propriam seu curtim habens in urbe, cognomine vocitata suo, undique iam iaculis dyaboli sauciatus cupiditateque regnandi accensus, dum sollempnitas beatorum Cosme et Damiani martyrum, que biduo ante beati archangeli Michaelis colitur, instaret, inibi quoniam in honore eorundem sanctorum consecrata habetur ecclesia, capiunde occasionis causam ratus, prefatum fratrem suum felicem dolose ceu ad convivium accersit, sed ut revera patuit, potius ad immolandum. Que cuncta sibi notissima forent quamvis, tamen animo intrepido manens, cunctos sibi familiaritate amicitiaque iunctos exosculans, ultimumque vale faciens, profectus est armis munitus fidei. Quo cum pervenisset, cuncta sibi dupliciter parata reperit, convivium scilicet ingenti cum apparatu inimicorumque validam armatorum occultorum manum. Ecclesiam deinde petens, missarum sollempniis rite peractis, Deo sanctisque Cosme et Damiano, quorum festiva anniversariorum celebratur dies, semet commendans domum convivii letabundus ingreditur.*“
- Ludvíkovský, J. (ed. a přel.) 1978, VII, 65–67: „*Tedy Boleslav, jenž měl vlastní dům nebo dvorec na hradě nazvaném podle jeho jména, jsa již ze všech stran bodán střelami ďáblými a touhou po vládě rozněcován, když nastával svátek blahoslavených mučedníků Kosmy a Damiána, jenž se slaví dva dny před blahoslaveným archandělem Michaelem, domnívaje se, že je nyní vhodná příležitost, poněvadž je chrám zasvěcený ke cti těchto svatých, pozve jmenovaného bratra svého blaženého lstivě k sobě jakoby na hostinu, spíše však, jak ukázal skutek, na smrt. Ačkoli však to všechno bylo tomuto dobře známo, přece zachovává si mysl statečnou, rozloučil se polibkem se všemi přáteli a příbuznými a poslední sbohem jim dav, vydal se na cestu, chráněn jsa zbraní víry. Když tam přišel, shledal, že je vše pro něho dvojace připraveno, totiž i hostina s velkou nádherou vystrojená i silná četa tajně ozbrojených nepřátel. Odebral se potom do chrámu a když se řádně zúčastnil bohoslužby, poručiv se Bohu a svatým Kosmovi a Damiánovi, jejichž výroční slavnost se toho dne konala, vstoupil vesele do domu hodovního.*“
- Newton, F., ed. 1991, Lectio octava, 33: „*Talibus brutum pecus aurem accomodans dictis elatione foedissima pascebatur. Ad quem denuo proceres, „Nulla“, inquit, „mora, si placet, talibus interponatur consultibus; sed antequam totus patris tui thesaurus ab illo stultissime consumatur, nostra coepta provide perficiantur.*“

^a Česká recenze v rukopise, editovaném Ludvíkovským 1958, X, 62 dodává: „*qui vocatur Altinboleslau*“.

^b V české recenzi navíc: „*kteří se nazývají Stará Boleslav*“.

Interempto ergo illo, cuius actione paternum avitumque vestrum foedatur genus, vestra sublimitas in regni sceptris succedat, quae non solum armis strenua verum etiam omnis noscitur fore sapientiae capax.“ *Quibus ille, „Quomodo,“ inquit, „uti consulitis eum interficere possumus, cum ille, in munitissima, ut nostis, degens urbe, totius regni gubernacula possideat, nos vero pauciores numero existentes, tantae potestatis prorsus impares iudicemur?“ Tunc illi, „Ecce,“ aiunt, „sanctorum imminet festivitas martyrum, Cosmae scilicet ac Damiani, quibus annum solitus es praebere obsequium. Facto itaque utens consilio, regem suppliciter adire ne pigriteris, talibus deprecans eum precatibus: „ignetur clemens famuli rex cernere sedem; Insimul et celebret annua festa libens.“*

Kristen, Z. (přel.) 1969b, VIII, 95: „Takovým řečem jako tupé zvíře dopřává sluch (Boleslav), kochal se v nejhnutnějším velebení. A předáci znovu k němu mluvili: „Nesmí se otálet s takovými, je-li libo, záměry, nýbrž naše plány musí být obezřele provedeny dříve, než veškeré poklady tvého otce budou od něho pošetile rozházeny. Po odstranění tedy onoho, jehož jednáním otcovský a dědovský rod váš je zneuctěn, nechť se žezla královského ujme vaše výsost, o němž je známo, že nejen jste srdnatý v boji, nýbrž že budete si vědět rady v každé situaci.“ Na to jim on řekl: „Kterak podle vašeho zdání můžeme jej zabít, když on sídlí v nejpevnějším, jak víte, hradě a má v rukou vládu nad celým královstvím, kdežto my jsme početně slabší a s tak velkou mocí se nikterak nemůžeme měřit?“ Tu oni pravili: „Hle, nadchází den svatých mučedníků Kosmy a Damiána, jež každoročně světíš. Nasadě lživou přetvářku, nemeškej pokorně před krále předstoupiti s takovouto prosbou: „Laskavě návštěvou ráčiz, králi, mé poctiti sídlo, se sluhou společně oslav výroční radostně svátek.“

Newton, F., ed. 1991, Lectio duodecima, 38: „Cum igitur, uti dictum est, eius exanime corpus innumera quodammodo viva exhiberet miracula, debita coepit a fidelibus reverentia venerari. Unde factum est ut tempore domni Adalberti, almifici confessoris atque pontificis, dum de prefata levatum ecclesia in suam deportaretur civitatem, videlicet Pragam, ibique debito cum honore humaretur, scilicet in beatissimi martyris aula Viti ...“

Kristen, Z. (přel.) 1969b, XII, 98: „Když tedy, jak bylo řečeno, jeho mrtvé tělo působilo nesčíslné a takřka živé zázraky, počalo být věřícími s náležitou horlivostí uctíváno. A tak se stalo, že za časů pana Vojtěcha, vznešeného vyznavače a biskupa, bylo z řečeného kostela vyzdviženo a na svůj vlastní hrad, tj. do Prahy, přenášeno, aby tam, totiž v chrámu blaženého mučedníka Víta, bylo s náležitou poctou znovu pohřbeno.“

Bretholz, B., ed. 1923, I, 17, 35–36: „Anno Domine incarnationis DCCCXXVIII. Quarta kal. Octobris sanctus Wenczelus, dux Boemorum, fraterna fraude martirizatus Bolezlau in urbe, intrat perpetuam celi feliciter aulam.“

Hrdina, K. (přel.) 1972, I, 17, 35: „Roku od narození Páně 929. Dne 28. září svatý Václav, kníže český byv lští bratrovou na hradě Boleslavi umučen, ve věčný nebeský dvůr on šťastným osudem vešel.“

Bretholz, B., ed. 1923, I, 19, 38: „Anno dominice incarnationis DCCCXXXII. Quarta no. Martii translatum est corpus S. Wenczelai martiris de Bolezlau oppido in urbem Pragam invidi fratris odio.“

Hrdina, K. (přel.) 1972, I, 19, 37: „Roku od narození Páně 932. Dne 4. měsíce března bylo přeneseno tělo svatého Václava mučedníka z hradu Boleslavě do hradu Prahy, a to ze zášti závistivého bratra.“

Bretholz, B., ed. 1923, I, 19, 38–40: „Fuit enim iste dux Bolezlus – si dicendus est dux, qui fuit inpius atque tyrannus, sevir Herode, truculentior Nerone, Decium superans scelerum inmanitate, diocletianum crudelitate, unde sibi agnomen „sevus Bolezlus“ ut diceretur – tante enim fuit severitatis, ut nihil consilio, nihil ratione ageret, sed omnia pro sua voluntate atque impetu animi ageret.

Unde factum est, ut in mente conciperet, quo sibi urbem Romano opere conderet. Moxque populi primates convocat in unum et usque ad unum et deducens eos in lucum iuxta flumen Alb atque designans locum aperit eis sui cordis secretum: „ic“, inquit, „volo et iubeo, ut mihi opere Romano edificetis murum urbis nimis altum per girum“. Ad hec illi: „Nos qui summus“, inquit, „populi fauces et tenemus dignitatum fasces, nos tibi abrenunciamus, quia neque scimus neque volumus facere, quod precipis, neque enim patres nostri tale quid antea facere. Ecce in tuis conspectibus assistimus et potius tuo gladio quam inportabili servitutis iugo nostra colla submittimus. Fac, quod velis, non enim tuis obtemperabimus iussis.“ Tunc dux diram exarsit in iram et prosiliens stetit in putrido trunco, qui forte tunc ibi iacuit in luco, et evaginato gladio dixit: „O ignavi et patrum ignavorum filii, si non estis semiviri aut non viliores peripsimate piri, factis dicta comprobate et utrum gladio an servitutis iugo sit levius colla submittere, tempate.“ Erat res spectaculo digna et audacis procacitate ducis ammiranda. nam si mille dextras in uno corpore armatas haberet, non in tantum tanta turba hominum trepidaret. Quos ut vidit dux buxo pro timore pallidiores, unum, qui fuit primus inter seniores, apprehendens per cincinnos verticis, ut fortius valuit, percuiens amputavit ceu teneri papaveris caput et inquit: „Sic volo, sic faciam, sit pro ratione voluntas.“ Ceteri hoc cernentes sero penitentia ducti ceciderunt ad genua ducis veniam cum lacrimis postulantes: „Iam“, inquit,

„domine, nostris parce culpīs, iam per omnia tuis obtemperabimus iussis, iam ultro facimus, quecumque velis, ne sis nobis ultra crudelis“. *Et statim ad ducis voluntatem edificant civitatem spisso et alto/ muro opere Romano, sicut hodie cernitur, que ex nomine sui conditoris Boleslau dicitur.*“

Hrdina, K. (přel.) 1972, I. 19, 37–38: „Byli tento kníže Boleslav – smí-li se knížetem nazývati ten člověk bezbožný a násilný, krutější než Herodes, surovější než Nero, převyšující Decia nelidskostí zločinů, Diokleciána krvelačností, čímž si získal příjmení „Boleslav Ukrutný“ – tak urputný, že se v ničem neřídil rozvahou, nýbrž všechno činil podle libovůle a nálady.

Tak se stalo, že si umínil založiti hrad po způsobu římském. A ihned svolal přední muže z lidu, všechny do jednoho, na jedno místo a dovedl je do lesa u řeky Labe, a označiv jim místo, vyjevil jim tajné přání srdce svého, řka: „Zde chci a káži, abyste mi po římském způsobu vystavěli hradební zeď velmi vysokou doko-la.“ K tomu oni odpověděli: „My, kteří jsme ústa lidu a držíme odznaky svých hodností, my ti odříkáme, protože ani neumíme, ani nechceme učiniti, co nařizuješ, vždyť ani naši otcové nic takového dříve nečinili. Hle stojíme před tvými očima a raději skláníme své šíje pod tvým mečem než pod nesnesitelným jhem roboty. Učiň, co chceš, neboť neposlechneme tvého rozkazu.“ Tu kníže vzplanul strašným hněvem a vyskočil na zpuchřelý kmen, jenž tam v lese ležel, a vytasiv meč zvolal: „Lenochové a líných otců synové! Nejs-te-li polomuži neb tvorové, kteří nestojí ani za špinavou slupku z hrušky, dokažte skutky svá slova a zkuste, zda je lehčí sklonit šíje pod mečem či pod jhem roboty.“ A tu nastala podívaná pamětihodná a úžas budící nad drzostí smělého knížete: kdyby byl měl tisíc pravic na jednom těle a v každé zbraň, nebyl by se tak četný zástup třásl o nic méně. Kníže spatřiv, že jsou bledí jako stěna, chytil jednoho, který byl první mezi staršími za kšticí a řav, jak mohl nejsilněji, usekl mu hlavu jako chabou makovicí a řekl: „Tak to chci, učiním tak, plať namísto rozumu vůle.“ Ostatní vidouce to a pozdě toho želíce, padli knížeti ke kolenům a prosili ho s pláčem za odpuštění: „Pane, již nám odpusť viny, již ve všem poslechneme tvých rozkazů, již dobrovolně činíme vše, čeho si přeješ, jen nebuď na nás dále krutý.“ A ihned podle vůle knížete vystavěli hrad se silnou a vysokou zdí podle římského způsobu, jak jest jej ještě dnes viděti, jenž ze jména svého zakladatele nazývá se Boleslav.“

Bretholz, B., ed. 1923, II. 7, 92–93: „Sicut“, inquit, „pertinacibus in impietatis culpa est seior exerenda vindicta, ita reatum suum recognoscentibus et penitentiam desiderantibus facilem prebemus assensum et ab hoste inflictis vulneribus misericordie adhibemus antidotum. Magnum enim peccatum est aliena rapere, sed maius christianos non solum spoliare, verum etiam captivarem et captivos ceu bruta animalia vendere; nimis est abhominabile, quod vos perpetraste in Polonia nobis relatam est per veridica nuncia. Quod autem nulli liceat sine nostra permissione de loco ad locum sacrum transferre corpus, testantur canones, prohobent patrum decreta, et presumptores huiusmodi rei divina iubent eloquia gladio anathematis, ut feriantur. Sed quia vos sive per ignorantiam sive bonis intentionis ob gratiam hanc rem fecistis, precipimus, ut pro hac tam temeri presumptione dux vester et episcopus cenobium omnibus ecclesiasticis usibus et honoribus sufficienter amplificatum in competenti loco construant probatasque personas ac officia servientium clericorum ex more constituent, ubi Deo sedulum servitium tam pro vivis fidelibus quam pro defunctis in sempiternum exhibeatur, ut saltem vel sic in conspectu Dei reatus vestri transgressio delatur.“ Mox legati valde exhilarati proficiscuntur et referunt duci iussa apostolici. Quibus dux, velut divinis iussis obtemperans, sub honore sancti Wenczlai martiris in urbe Boleslau iuxta flumen Labe, ubi idem sanctus olim feliciter consumavit martirium, venustissimum fabricavit cenobium, in quo, sicut et hodie ceritur, Deo servit caterva fratrum numerosa et habetur prepositura et basilica valde religiosa.“

Hrdina, K. (přel.) 1972, II. 7, 86: „... a pravil (papež): Jako jest ukázati přísnější trest vůči zatvrzelcům v bezbožné vině, tak zase těm, kdož uznají svou vinu a žádají pokání, ochotně popřáváme sluchu a na rány od nepřítelů zasazené užíváme léku milosrdenství. Neboť velikým hříchem je cizí majetek bráti co, ale větším hříchem křesťany nejen olupovati, ale i zajímati a zajaté jako hovada prodávati; co jste spáchali v Polsku, jak nám bylo oznámeno hodnověrnými zprávami, jest obzvláště ošklivé. A že nikdo nesmí bez našeho dovolení z místa na místo přenášeti tělo svatého, o tom svědčí církevní zákony, zakazují to podání svatých Otců a božské výroky káží, aby ti, kdo se něčeho takového opováží, byli udeřeni mečem klatby. Ale protože vy jste to učinili buď z nevědomosti, nebo pro dobrý úmysl, ustanovujeme, aby za tuto velmi nerozvážnou opovázlivost kníže váš a biskup vystavěli na příhodném místě klášter, všemi kostelními potřebami a výsadami hojně nadaný, ustanovili tam též osvědčené osoby a zřídili obvyklé úřady sloužících duchovních ke konání stálých služeb Bohu za živé věřící i za mrtvé až na věky, aby aspoň tak byla smyta před Boží tváří vina vašeho hříchu. Poslové, velmi potěšení, vydali se ihned na cestu a oznámili knížeti rozkaz otce apoštolského. Kníže, uposlechnuv ho tak, jako by to byl rozkaz božský, dal vystavěti ke cti svatého Václava mučedníka ve hradě Boleslavi při řece Labi, kde tento světec kdysi šťastně podstoupil mučednickou smrt,

- velmi pěkný klášter, v němž, jak i podnes viděti, Bohu slouží četné shromáždění bratří a kde je zřízeno probošství a bazilika velmi úctyhodná.“
- Bretholz, B., ed. 1923, II. 13, 100: „Anno dominice incarnationis MXXXXVI. Dedicatum est monasterium in urbe Boleslau XIII. kal. Iunii a Severo Pragensis ecclesie episcopo.“
- Hrdina, K. (přel.) 1972, II. 13, 94: „Roku od narození Páně 1046. Zasvěcen byl kapitulní chrám na hradě Boleslavi dne 19. května od Šebíře, šestého biskupa pražského kostela.“
- Bretholz, B., ed. 1923, II. 50, 157: „Episcopi vero secundum iussa cesaris morati sunt Verone usque ad incipium quadragesime expectantes reditum et conductum predicti comitis Rapothe. Post hec advenientes Pragam suscepti sunt a clero et populo honorifice et adeunt duces Conradum in urbe Boleslau III. feria eiusdem ebdomade.“
- Hrdina, K. (přel.) 1972, II. 50, 138: „Biskupové se pak zdrželi podle rozkazu císařova ve Veroně až do začátku postu, čekajíce na návrat a na doprovod řečeného hraběte Rapoty. Když potom přijeli do Prahy, právě na Květnou neděli, byli uvítáni od duchovenstva a lidu a navštívili knížete Konráda na hradě Boleslavi v úterý téhož týdne.“
- Bretholz, B., ed. 1923, III. 7, 168: „Hic ergo faciam Pragensis episcopus ut sit“. Nec mora, convocatis primatibus terre simul et prepositis ecclesie Boleslau in urbe ad placitum ducis, collaudante clero cuncto populoque favente Hermannus promotione diaconus, prepositura Boleslavensi sublimatus, sublimiorem invitatus subrogatur ad episcopatus honorem. Facta est autem hec electio anno dominice incarnationis MXCVIII, pridie kal. Marcii.“
- Hrdina, K. (přel.) 1972, III. 7, 151: „Učiním tedy, by on byl zvolen biskupem pražským.“ Bez prodlení byli svoláni přední muži i představení církve a na hradě Boleslavi k návrhu knížete se schválením duchovenstva a za souhlasu všeho lidu byl Heřman, svěcením jáhen, na probošství boleslavské povznesený, vyvolen k ještě vznešenější, byť nerad, biskupské hodnosti. Ta volba se stala roku od narození Páně 1099 dne 28. měsíce února.“
- Emler, J., ed. 1874c, 217: „Anno dominicae incarnationis 1134 Polonia male fortunata improvidi ducis Boleslai sub munimine constituta, iam saepius a Bohemis nec non Moravis hostiliter depopulata, rursus depopulanda utrisque supradictis ab exercitibus, Bohemis videlicet et Moravis, aditur atque hostili manu diripitur, penitusque igne et ferro usque ad flumen, quod dicitur Odra, devastatur; sed de Bohemis praeter Gradicensis, Chrudimensis, Boleslaviensis, Czaslaviensis, Gladcensis, plures non fuerunt.“
- Hrdina, K. – Bláhová, M. (přel.) 1974, 53: „Roku vtělení Páně 1134. Nešťastné Polsko, postavené pod ochranu neprozřetelného knížete Boleslava a již častokrát od Čechů i od Moravanů nepřátelsky zpusťeno, bylo navštíveno, aby bylo znovu zpusťeno rukou nepřátelskou a loupeno od obojího řečeného vojska českého i moravského, a bylo veskrze popleněno ohněm i mečem až k řece, která se nazývá Odra. Z Čechů však při tom nebyli jiní mimo Hradecké, Chrudimské, Boleslavské, Čáslavské a Kladské.“
- Emler, J., ed. 1875b, 376: „931. Translatio sancti Wenceslai de Boleszau in Pragam.“ „Přenesení sv. Václava z Boleslavi do Prahy.“
- Emler, J., ed. 1875a, 387: „Translatum est corpus beati Wenczlavi de castello Boleslau in Pragam.“ „Tělo sv. Václava bylo přeneseno z hradu Boleslavi do Prahy.“
- Emler, J., ed. 1875a, 389: „Anno 1004. Hic quinque fratres Boleslavenses martirizati sunt.“ „Roku 1004. Umučeno pět boleslavských bratří.“
- Emler, J., ed. 1875a, 389: „Anno 1039. Hic de Polonia transfertur beatus Adalbertus et Radim, frater eius, et V fratres Boleslavenses.“ „Roku 1039 byl z Polska přenesen sv. Vojtěch a jeho bratr Radim a 5 boleslavských bratří.“
- Emler, J., ed. 1875a, 389: „Anno 1046 ecclesia Boleslaviensis a Severo episcopo dedicata est XIV Kal. Iunii.“ „19. května roku 1046 byl biskupem Šebířem vysvěcen kostel v Boleslavi.“
- Emler, J., ed. 1882a, 464: „Ad A. MXXXIX, IX kalendas Septembris corpus beati Adalberti per duces Brencislaum et Seuerum, episcopum Pragensem, translatum fuit in Boemiam cum quinque fratribus et beato Gaudencio et sepultum cum Gaudencio fratre suo in ecclesia Pragensi. Quatuor autem fratres scilicet Benedictus, Matheus, Johannes, Ysaac sepeliuntur in ecclesia Boleslaviensi, sed quintus scilicet Christianus in ecclesia Olomucensi.“
- Zachová, J. (přel.) 1987, 539: „24. srpna 1039 kníže Břetislav a pražský biskup Šebíř přenesli tělo sv. Vojtěcha do Čech spolu s pěti bratry a blahoslaveným Radimem a pohřbili ho s bratrem Radimem v Pražském kostele. Další čtyři bratři, totiž Benedikt, Matouš, Izák a Jan, byli pochováni v boleslavském kostele, ale pátý, Kristián, v kostele olomouckém.“
- Daňhelka, J. a kol., eds. 1988, XXXII, 370: „I kleče v cěrekvi na prazě, / Boleslav sě k bratru přirazě, jě se lidi volati, / by jeho zabiti chtěl, jě sě žalovati.“

Daňhelka, J. a kol., eds. 1988, XLIII, 502–503: „Ciesar, když to vzvědě, / na vojnu zapovědě. / Já sě pŕisahati, / že jeho stolec musí v Boleslavi státi. / Břetislav, když to vzvědě, / zemanóm takto povědě: / „Třeba-li sě jemu v Čechách vstěci, / a já budu v Němcích žěci! / Knieni, když tu radu vzvědě, / múdře velmi knězi povědě / řkúc: „Nebyla to dobrá rada, stala sě pro to většie sváda. / Ja pojědu proti otci mému, snad to pŕive- du k skončení dobrému.“ / I jěde knieni proti otci svěmu / počě dobývati milosti svěmu milému. / Ciesar nechtieše po jeiej vóli učiniti / řka: „Nechci své pŕisahy zrušiti. Pŕísáhl jsem, že musí mój stolec u Boleslavi býti, / dal-li bych mu milost, musil bych to zrušiti.“ / Dci vecě: „Snadno jest to popraviti!“ / Daj mě stolec, jáť jej tu chci postaviti.“ / Podle té rady kázá svój stolec u Boleslavi postaviti, / knězi káza k sobě pŕijíti. / Ktož jest v Boleslavi býval, / ten jest ač chtěl, ten stolec vídal.“

Emler, J. – Gebauer, J., eds. 1893, XXXV, 45: „A. D. 1052 mater ducis Brziczislai et coniunx Odalrici Bozena alias Beatrix nomien migravit ad Dominum, estque in ecclesia Boleslaviensi sepulta.“

Bláhová, M. (přel.) 1987, XXXV, 301: „Léta páně 1052 matka knížete Břetislava a manželka Oldřichova, jměnem Božena, jinak Beatrix, odešla k Pánu a byla pohřbena v kostele boleslavském.“

PRAMENY DIPLOMATICKÉ POVAHY

Bláhová, M., ed. 1996, 5–8. Těž ve Friedrich, G., ed. 1904–1907, č. 382, s.

Pražák, J., ed. 1960, s. 216: r. 1099 probošt boleslavského kostela a pražský kanovník Zbudko mimo jiné vystavěl v Boleslavi kostel Panny Marie a sv. Jiří.

Friedrich, G., ed. 1904–1907, č. 204, s. 193: r. 1159 Vladislav obdarovává klášter Waldsassen. Jako svědek je uváděn boleslavský probošt Petr a boleslavský kastelán Vezene.

Friedrich, G., ed. 1904–1907, č. 208, s. 196: 16. 6. 1160 Vladislav potvrzuje majetky kláštera Hradisko. Jako svědek je uváděn boleslavský probošt Petr.

Friedrich, G., ed. 1904–1907, č. 227, s. 205: 28. 9. 1165 Vladislav obdarovává klášter Waldsassen. Svědkem boleslavský probošt Petr.

Friedrich, G., ed. 1904–1907, č. 280, s. 247: 12. 3. 1177 Pražský biskup Bedřich obdarovává velmože Pŕibyslava. Svědkem boleslavský kastelán Pŕibyslav.

Friedrich, G., ed. 1904–1907, č. 285, s. 251: r. 1175 – začátek r. 1178 strahovský opat Vojtěch a klášter v Doksanech směňují statky se synem mělnického kanovníka Juraty. Svědkem boleslavský probošt Čůno.

Friedrich, G., ed. 1904–1907, č. 296, s. 266: r. 1180 – 25. 3. 1182 Čěc ze Železnice obdarovává a také prodává majetky kláštera v Plasech. Svědkem Čůno, boleslavský probošt a pražský kanovník.

Friedrich, G., ed. 1904–1907, č. 300, s. 270: r. 1183 vévoda Bedřich obdarovává klášter v Plasech. Svědkem boleslavský kastelán Lutobor.

Friedrich, G., ed. 1904–1907, č. 304, s. 274: r. 1184 vévoda Bedřich potvrzuje směnu mezi klášterem v Plasech a Heřmanem, synem Vilémovým. Mezi svědky boleslavský probošt Pŕibyslav a boleslavský kastelán Závěše.

Friedrich, G., ed. 1904–1907, č. 323, s. 297: r. 1189 vévoda Konrád Ota potvrzuje donaci Hroznaty Kadeřavého. Mezi svědky boleslavský probošt Pŕibyslav.

Friedrich, G., ed. 1904–1907, č. 358, s. 326: r. 1197 kníže–biskup Jindřich Břetislav potvrzuje Hroznatovu donaci kláštera v Teplě. Mezi svědky boleslavský probošt Kryštof.

PRAMENY A LITERATURA

Bistŕický, J. 1993: Zakládací listiny kláštera Hradisko u Olomouce a počátky české panovnické listiny, *Vlastivědný věstník moravský* 45, 131–137.

Bláhová, M. (přel.) 1987: Pŕibík z Radenína, řečeného Pulkava, *Kronika česká*. In: *Kroniky doby Karla IV.* Red. M. Bláhová. Praha, 272–443.

Bláhová, M. 1996: Zakládací listina staroboleslavské kapituly. Břeclav.

Boháč, Z. 1973: Patrocinium jako jeden z pramenů k dějinám osídlení, *Československý časopis historický* 21, 369–388.

Boháčová, I. 2003: Opevnění, tento svazek, kap. 7.1.

- Bretholz, B. 1923: *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*. In: *Monumenta Germaniae Historica Scriptorum rerum Germanicarum Nova Series* 2. Praha.
- Daňhelka, J. a kol., eds. 1988: *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila I*. Praha.
- Duškova, S. – Šebánek, J., eds. 1981: *Codex diplomaticus et epistolaris Bohemicae V*. 2. Praha.
- Emler, J. 1873a: *Gumpoldi Mantuani episcopi Passio sancti Vencezlai martyris*. In: *Fontes rerum Bohemiarum* 1. Praha, 146–166.
- 1873b: *Passio s. Vencezlai incipiens verbis Crescente fide christiana. Recensio bavarica*. In: *Fontes rerum Bohemiarum* 1. Praha, 186–187.
- 1874c: *Canonici Wissegradensis Continuatio Cosmae*. In: *Fontes rerum Bohemiarum* 2. Praha.
- 1875b: *Annales Pragenses*. In: *Fontes rerum Bohemiarum* 2. Praha, s. 374–380.
- 1882a: *Iohannis Neplachonis Chronicon*. In: *Fontes rerum Bohemiarum* 3. Praha, 443–484.
- 1882b: *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II*. Praha.
- 1884: *Kronika Beneše z Weitmile*. In: *Fontes rerum Bohemiarum* 4. Praha, 459–548.
- Emler, J., ed. 1875a: *Annales Gradicensis et Opatovicenses*. In: *Fontes rerum Bohemiarum* 2. Praha, 384–400.
- Emler, J. – Gebauer, J., eds. 1893: *Przibiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronica Bohemiae*. In: *Fontes rerum Bohemiarum* 5. Praha, 3–207.
- Friedrich, G., ed. 1904–1907: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I*. Praha.
- Friedrich, G. – Kristen, Z. – Bistřícký, J., eds. 2000: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III*. 3. Olomouc.
- Hirsch, P. – Lohmann, H.–E., eds. 1935: *Widukindi Corbeiensis Rerum gestarum Saxoniarum libri tres. Monumenta Germaniae Historica Scriptorum rerum Germanicarum* [60]. Hannover.
- Hrdina, K. (přel.) 1972: *Kosmova kronika česká*. Praha.
- Hrdina K. – Bláhová, M. (přel.) 1974: *Letopis tzv. Kanovníka vyšehradského k r. 1134*. Praha.
- Chaloupecký, V., ed. 1939: *Fuit in provincia Boemorum*. In: *Prameny X. století. Praha (= Svatováclavský sborník II. Svatováclavská tradice 2)*, 459–478 (481).
- Jan, L. 2002: *Počátky benediktinů na Moravě a rajhradský klášter*. In: L. Jan – P. Obšusta, eds., *Ve stopách sv. Benedikta. Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24.–25. května 2001 v Třebíči*. Brno (= *Disputationes Moraviae* 3), 19–27.
- Kalhous, D. 2003: „... in Boleslaua edificavit ecclesiam s. Marie virginis et s. Georgii“. K problému neznámého kostela na akropoli přemyslovského hradu ve Staré Boleslavi, tento svazek, kap. 7.2.3., exkurs II.
- Klicman, L., ed. 1903: *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Acta Clementis VI. (1342–1352)*. Praha.
- Králík, O. 1960: *K historii textu I. staroslověnské legendy václavské*, *Slavia* 29, 434–452.
- 1976: *Kosmova kronika a předchozí tradice*. Praha.
- Králík, O., ed. 1969: *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha.
- Kristen, Z. (přel.) 1969a: *Gumpold, biskup mantovský, Život Václava, knížete českého*. In: O. Králík, ed. 1969, 37–53.
- 1969b: *Laurentius Montecassinský, Utrpení svatého Václava*. In: O. Králík, ed. 1969, 88–101.
- Krzemieńska, B. – Třešník, D. 1965: *Přemyslovská hradiska a služební organizace přemyslovského státu, Archeologické rozhledy* 17, 624–655.
- 1978: *Hospodářské základy raně středověkého státu ve střední Evropě. Čechy, Polsko, Uhry v 10. a 11. století, Hospodářské dějiny* 1, 149–230.
- Lalik, T. 1971: *Włosć kanoników starobolesławskich w pierwszej połowie XI wieku. Z studiów nad organizacją domeny książęcej, Kwartalnik Historyczny Kultury Materialnej* 19, 399–429.
- Ludvíkovský, J. 1948–1949, 1950: *O Kristiána* 1, 2, *Naše věda* 26, 209–239; *Naše věda* 27, 158–173 a 197–216.
- 1951: *Rytmičké klauzule Kristiánovy legendy a otázka jejího datování, Listy filologické* 75, 169–190.
- 1955: *Crescente fide, Gumpold a Kristián. Příspěvek k datování Legendy Kristiánovy s dodatkem o dnešním stavu této otázky, SPFFBU D* 1, 48–66.
- 1958: *Nově zjištěný rukopis legendy Crescente fide a jeho význam pro datování Kristiána, Listy filologické* 81, 1958, 58–63.
- Ludvíkovský, J., ed. 1958: *Passio s. Vencezlai incipiens verbis Crescente fide christiana. Recensio bohemia. In: J. Ludvíkovský 1958*, 58–63.
- ed. a přel. 1978: *Legenda Christiani. Passio sancti Wencezlai et Ludmilae avae eius*. Praha.
- Newton, F., ed. 1991: *Laurentii monachi Cassinensis et arciepiscopi Amalfitani Passio sancti Wenzeslai regis*. In: *Monumenta Germaniae Historica Quellen zur Geistesgeschichte des Mittelalters* 7. München, 23–42.

- Pertz, G. H., ed. 1844:* *Annalista Saxo*. In: *Monumenta Germaniae Historica Scriptores* 6. Hannover.
- Pražák, J. 1960:* Nejstarší listina pražského kostela, *Sborník archivních prací* 10, 230–245.
- Radoměřský, P. – Ryněš, V. 1958:* Společná úcta sv. Václava a Vojtěcha zvláště na českých mincích a její historický význam, *Numismatické listy* 13, 35–48.
- Ryba, B. (přel.) 1969:* *Legenda Crescente fide*. In: *O. Králík 1969*, 30–36.
- Schmid, H. F. 1938:* Die rechtlichen Grundlagen der Pfarrorganisation auf westslawischem Boden und ihre Entwicklung während des Mittelalters. Weimar.
- Sláma, J. 1986:* Střední Čechy v raném středověku II. Hradiště, příspěvky k jejich dějinám a významu. *Praehistorica IX*. Praha.
- Třeštík, D. 1984:* Diskuse k předloze václavské legendy Laurentia z Monte Cassina. *Listy filologické* 107, 1984, 85–89.
- 1968: *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*. Praha.
- 1969: *Miscellanea zu den St. Wenzelslegenden II: Laurentius aus Monte Cassino und Laurentius aus Amalfi*. *Mediaevalia Bohemica* 1, 73–92.
- 1981: *Počátky Přemyslovců*. Praha.
- 1997: *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935)*. Praha.
- Vajs, J., ed. 1929:* První staroslověnská legenda o sv. Václavovi. Charvátohlaholská redakce. In: *J. Vajs, ed. 1929*, s. 36–43.
- *ed. 1929:* *Sborník staroslověnských památek o sv. Václavu a sv. Ludmile*. Praha.
- Vašica, J., ed. 1929:* Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu. In: *J. Vajs 1929*, 84–124.
- Zachová J. (přel.) 1987:* Neplachovo Stručné sepsání kroniky římské a české. In: *M. Bláhová, ed., Kroniky doby Karla IV.* Praha, 525–555.

STARÁ BOLESLAV IN THE WRITTEN RECORDS OF THE EARLY MIDDLE AGES

Boleslav was one of the most significant centres of Early Medieval Bohemia, as documented by numerous accounts in chronicles, legends and deeds. Nevertheless, interpretation of the written sources is not always straightforward and simple, since medieval authors did not really intend to give a truthful picture of the past, but rather to bear witness to the glory of the saints (in the case of legends) or to give a literary account (in the case of chronicles) with an aim that may not be clear to us today. Legends of St Wenceslas, however, provide us unintentionally with information about the reality of the time describing the hero's martyrdom. They enable us to assume that there really was a ducal castle in Boleslav with both ducal and noblemen's manor houses together with St Kosmas and Damian church. Buildings were possibly made of wood, though we cannot say that for sure. Neither would historical documents help if we wanted to use them for dating a fortification uncovered during archaeological excavation, which had been reported on by Kosmas. In reality, Kosmas' story relating to Boleslav is nothing more than a literary fabrication.

In the 10th century Boleslav represented a Přemyslid site of power in central Bohemia, in the following century, when the Přemyslid dominion spread over the whole land, it turned into an important religious center – a seat of one of the most significant chapters. Such a status was strengthened not only by the memory of Wenceslas' martyrdom but also by the transfer of the Five Brethren relics from Hnězdno in 1039. The latter resulted in closer attention from St Adalbert as indicated in the legend of St Laurentius written at that time. Considering Šebíř's effort to establish an episcopate together with founding of the collegiate chapter at the same time, we must wonder whether Boleslav wasn't intended to become the seat of a suffragan bishopric. This idea may be supported by a rich donation documented by a deed, but later falsified, but based on sources from as early as the 11th century. However, we cannot be sure about that either... Boleslav didn't become a bishopric after all, even though Charles IV himself made such an attempt again 300 years later. Legends and chronicles thus only bear witness to ancient but bygone glory.